

ANNAGÖZEL BEKMÄMMEDOWA,
Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen
milli dünýä dilleri institutynyň uly mugallymy

**MAGTYMGULYNYŇ ELEGIÝALARYNYŇ
AÝRATYNLYGY**

Adamyň gaýgy-gussasyny, zeýrenjini, hasratyny çeper beýan etmegi elegiýa žanry öz üstüne alýar. Onuň mazmuny anyk durmuşdan alynýar we hiç hili fantastik-ýasama goşundylary ýok diýen ýaly. Her bir žanryň, şol sanda elegiýalaryň döreýiş we ösüş taryhy bar. Köp halklaryň edebiýatynyň, şol sanda türkmen edebiýatynyň mazmun-forma konsepsiýasynyň biziň eýýamymyzdan öňki-antik, gadymy gündogar medeniýetine baryp direýänligi mälimdir. Ol taryh gadymy miflerden başlap, häzirki zaman usulynda ýazylýan eserlere çenli uzalyp gidýär. Diýmek, her bir žanr taryhy kategoriýa bolup döreýär, ösýär we özboluşly aýratynlyga eýe bolýar. Elegiýalaryň turuwbaşdan döreýişini doňan halda göz öňüne getirmek asla bolmaz, ol hem ewolýusion esasynda ösüp, soň özgerişliklere sezewar bolupdyr. Belli bolşy ýaly, her bir žanryň belli bir edebi-taryhy döwürde öz ösüş basgançagynyň has ýokary galyş wagtlary bolýar. Biziň pikirimizçe, elegiýa žanry türki edebiýatyň çäginde, Magtymgulynyň döwründe, has takygy, onuň döredijilik ussahanasynda gülläp ösdi.

Ýazuw edebiýatyndaky elegiýalar barada gürrüň edilende, halk döredijiligindäki agylar barada agzaman geçmek bolmaz. Çuňňur gyanja ýugrulan bu eserleriň esasy alamatlary, ýagny haýsy-da bolsa bir şahsyň ölümüne bagyşlanyp düzülenligi, tolgundyryjylygy, ýürekde baslygan gam-gussa netijesinde ýüze çykýanlygy nukdaýnazardan meňzeş bolsa-da, olarda düýpli özboluşly aýratynlyklar bar.

1. Elegiýa belli bir şahyr tarapyndan biriniň ölümüne bagyşlanyp düzülýän gyanç-zeýrençli goşgudyr, ony başga biri ýa-da awtoryň özi okap biler. Agylar bolsa adam ölen wagtynda, ses edilip, owaz bilen aýdylýar, bu zeýilli gam-gussaly şygyr setirlerini, esasan, aýallar ýerine ýetirýärler.

2. Awtory belli bolan elegiýalara düzediş, täzeçilik girizilmeyär. Agylar belli bir awtor tarapyndan döredilmeyär. Olar ýas wagtynda

agyздan-agza geçýär we her kim oňa özüçe düzediň, üýtgeşme girizýär.

3. Elegiýalar goşgy okalyş ýaly ýa-da aýdym aýdylyşy ýaly hiňlenilip aýdylýar. Magtymgulynyň «Gülzardan aýryldym», «Armanym galdy» ýaly şygrylary elegiki aýdym görnüşde meşhurdyr. Olary toý-dabaralarda hem aýdýarlar. Agy setirleri bulam-bujarlyrak aýdylýp, aglamak bilen ses edilip, owaz gatyşykly edilip aýdylýar we daşyndan ses etmeklige her kim gatnaşyp bilýär. Irki döwürlerde munuň daşyndan saç ýaýma (ýolmalama), ýaka ýyrtma ýaly gödek hereketler hem edilipdir. Bu hereketler adamyň psihiki emosional ýagdaýy bilen bagly ýüze çykydyr.

4. Galyberse-de, elegiýalar agylar ýaly aradan çykanyň belli ýas gününde däl-de, köp wagt geçenden soň hem aýdylýar. Magtymgulynyň elegiýalaryny her bir ýakyny aýrylan adam okandan soň, özi üçin täze düzülen goşgy ýaly duýýar. Şeýle kesgitlemelere, mysallara ýüzlenilen wagtynda agylardyr elegiýalaryň arasyndaky tapawutlyklaryň we meňzeşlikleriň duş gelýändiglerine göz ýetirmek bolar.

Elegiýa ölüm aýralygy, ýurt meselesi, perzentsizlik, gahrymanyň wepat bolmagy ýaly köp-köp meselelerde ýüze çykyý bilýär. Magtymguly hem elegik häsiýetli şygrylaryň giden tapgyryny döredipdir. Şahyryň elegiýalarynyň özboluşlylygy onuň döwründen, halkyň galagoply durmuşyndan, daş-töwregiň, maşgala sarsgynlyklaryň ýagdaýy bilen bagly häsiýetlendirilýär. Magtymgulynyň döredijiliğinde ähmiýetli orun tutýan elegiýalary biziň pikirimizçe iki topara bölmek mümkin:

I. Maşgalasy we dogan-garyndaşlary bilen bagly elegiýalar.

II. Anyk taryhy-jemgyýetçilik şahslary bilen bagly elegiýalar.

Bu toparlardaky şygrylaryň hemmesi gaýgy-gussa bilen bagly, hesretli duýga ýugrulan eserlerdir. Ine, ruhuňy sarsdyrýan sanaw:

Şahyryň atasy Döwletmämet Azada bagyşlanan elegiýalary «Azadym kany», «Kaýda sen», «Şähri-imanym kaýda sen», «Aýrylyp», «Atamyň», doganlary bilen bagly «Terk eýleme bu mekany», «Abdylla», «Bular gelmedi», «Aýt», ogluna düzen elegiýasy «Molla-bäbek», «Mübtela kyldy».

Ady tutulan elegiýalar birinji topara degişli bolup, ikinji topara degişliler bolsa şu aşakdakylardyr:

«Çowdur han», «Zarlar içinde», «Çowdur han üçin», «Döwletalynyň», «Geçdi diýdiler».

Elegiýa – ýitgileriň žanry.¹ Bu žanrda ýazylan şygrylaryň öz aýratyn tebigaty bar, olar boýdan-başa gam-gussa, gynanja ýugrulýar, kähalatda bolsa elegik häsiýet şygryň ahyrynda açylýar. Onsoňam, elegiýalarda diňe bir öz şahsy hasratyň däl-de, bütin halkyň hasraty hem beýan edilýär. Bu aýratynlyklar Magtymgulynyň gaýgy-gama beslenen şygrylaryna hem degişlidir. Şahyryň elegiýalary belli bir döwürlerdäki, meselem, arap edebiýatynyň jahylyýet döwründäki döredilen elegiýalaryna meňzemeýär. Arap edebiýatynda ol žanryň baryp 475-nji ýylda peýda bolandygy ykrar edilýär. Emma ol elegiýalar, esasan, abraýly, ýokary synpyň belli şahsynyň ölümi barada bolup, onuň etmedik işleri sanalyp, onda bolmadyk häsiýetler wasp edilipdir. Diýmek, Magtymgulynyň şygrylary ýönekeý bir durmuş pursatyndan alnyp döredilen däldir, elegiýalar şahyryň edebi ussahanasynda zygider dürli edebi daplendendir tärlerden, çeperçilik serişdelerden beslenen zygiderli we ulgamlayyn işlenen eserlerdir. Mesele hem şonda, şol sebäpli hem ýokarda agzalan şygrylary seljerme işine geçmezimizden ozal, şahyryň döredijiliginde hemme okyja mälim bolan elegik simwolyna öwrülen «Gözlemeýen bolarmy?» hem-de türkmeniň ölüm, ýas bilen bagly döp-dessurlaryna degişli «Iglärler» atly şygrylaryň üstünde durup geçmegi dogry hasap edýäris. «Gözlemeýen bolarmy?» elegiýasynda çaga aýralygy, bu aýralykda çekilýän hasrat beýan edilýär. Giň okyjylar köpçüligine meşhur bolan bu goşgyny bütewiligine almagy makul bildik. Sebäbi şeýle edeniňde onuň çeperçilik gymmatyna hem-de şahyryň ruhy ahwalatyna has oňat düşünýäris:

Bir käkilik aldyrsa zürpe balasyn,
Saýraý-saýraý, gözlemeýen bolarmy?
Bir bilbil ýitirse gyzyl lälesin,
Hasratyndan sözlemeýen bolarmy?

¹ Annamuhammedow M. Magtymguly gizlin syryň bar içde. A., 1994, 62 s.

Bala sesin diňläp, salar gulagyn,
Döke-döke gözýaşynyň bulagyn,
Bir jeren aldyrsa elden owlagyn,
Mäleý-mäleý, yzlamaýan bolarmy?¹

Ýokarky görnüşde biz nämäni görýäris? Käkiligiň körpe balasyndan, bilbiliň gyzyl lälesinden bir sebäp bilen aýra düşenlerinde elewreşip çekýän hasratlary suratlandyrylýar. Tebigatda şular ýaly hadysalar köp bolýar. Emma şahyr bu hadysalary ýöne ýere suratlandyрмаýar, bu setirleri ýazmagynyň sebäbi iň soňky bendinde ýüze çykýar:

Aýralyga adam ogly neýlesin?
Kim galar görmeýen ajal hilesin?
Magtymguly haýwan bilse balasyn,
Ynsan bagryn duzlamaýan bolarmy?²

Ine, şahyryň esasy matlaby, ynsanyň balasyna bolan söýgüsi açylýar duruberýär. Eger-de, aňsyz-paýhassyz hasap edilýän jan-darlar özleriniň tebigatdaky missiýasyna doly we dogry düşünýän bolsalar, onda adamzat näme işlemeli? Adam üçin iň agyr zatlaryň biri çagasyndan aýra düşmek, şol pursaty, emosional ýagdaýy hem şundan artyk düşündirip bolmaz. Şeýle setirler diňe şol şarpygy dadan ussadyň elinden çykyp biler.

Elegiýalar bilen agylaryň döreyiş çeşmesiniň bir hörpden gaýdýandygyny, ýas döp-dessury bilen baglanyşyklydygy işiň başynda bellenilipdi. Olaryň ikisi hem adamyň başyna ölüm-zulum düşende aýdylýar hem-de ýazylýar. Her bir halkyň döp-dessurynda milli aýratynlyklaryň bolşy ýaly, agylaryň, ýerine ýetiriliş, ýas-matamyň tutulyş özboluşlylygy bar. Şeýle pursaty Magtymgulynyň «Iglärler» atly şygrynda mesaña görmek mümkin:

¹ Magtymguly. Eserler ýygynyndysy. I jilt, Aşgabat, «Ylym», 2013, 476 s.

² Şol ýerde

Sag-salamat, sermest bolup gezen jan,
Dört belanyň birisinden iglärler,
Ýa sowukdan, ýa yssydan guryr gan,
Ten üstünde tebipleri eglärler.

Ryzk wekili geler ryzkyň ýok edip,
Göwräni guradyp, ýoluň bek edip,
Demiň perişdesi demi tükedip,
Iliň-günüň özge ýurda çaglarlar.¹

Magtymguly adamyň ölmez-ýitmez dældigini, dünýäniň geçgeçdigini, haýsy hem bolsa bir sebäp bilen, Ezraýylyň gelip, janyňy alyp gitjekdigini aýdýar. Dogry, bu zatlar birinji gezek eşidilýän zatlar däl, ýöne edebiýatda türkmeniň adyndan sözlemek ilkinji gezekdi. Ylaýta-da, adam ýogalanda, az salymyň içinde bütin oba habar ýaýraýar. Ol aýy habary ýaýratmagyň hem düzgüni ynandyryjylykly görkezilýär:

Habar düşer: «Pylan kimse ötdi» diýp,
«Çyragy söndi» diýp, «Güni batdy» diýp,
«Bu dünýäden o dünýäge gitdi» diýp,
«Alla rehmet etsin!» diýip dargarlar.²

Bendiň soňky setirinde şahyr türkmeniň täsin milli häsiýetini açyp görkezýär. Türkmenler adam ölenden soň, onuň durmuşdaky ýaramaz endigini, gylgyny, eden erbet işlerini ýatlamaýar. Iň soňky ýolunda hem «Nähili adamdy?» diýen soraga biragyzdan «gowy» diýip güwä geçip, islendik adamyň ýalkanmagyny dileg edipdirler. Ýas dessuryny, esasan hem, aýallaryň ýerine ýetirişleri «galmagally günde» dogan-gardaşlaryň daşyňa üýşüp, bala-çagalaryň aglaşyp, dost-ýarlaryň burluşyp oturyşlary gaty täsirli ýazylypdyr:

¹ Şol ýerde

² Şol ýerde

Egşikleriň saç ýaýarlar, baş döküp,
Ýary-dostuň ýyglaşarlar ýaş döküp,
Gardaş-dogan katlanarlar aş döküp,
Gonsa göçmez – karar ýurda baglarlar.

Kim bardyr ki, pelek bagryn ezmemiş,
Göwresin gyýmamyş, köňlün bozmamyş,
Magtymguly, dag-derýalar dözmemiş,
Bu dessurdyr, aýralyga aglarlar.¹

Görşümüz ýaly, bu eserlerde ýalňyzlyk, ýekelik duýulmaýar, adamyň başyna düşen gaýgy-gamy il-gün çekişýär, umumy halk gussasyna öwrülýär. Magtymgulynyň, gadymy ata-babalarymyzyň «Ýekäniň çañy çykma» ýörelgesinden ugur alyp, durmuşdaky her pursaty (toý bolsun, ýas bolsun) birleşmek ideýasyna syrykdyrýar. Bu bolsa Magtymgulynyň elegiýalarynyň ilkinji aýratynlygydyr.

Şahyryň elegiýalarynyň ikinji aýratynlygy – eserleriň milli bolmagy. Magtymgulynyň milli şahyr diýlip ykrar edilmeginde onuň elegiýalarynyň ähmiýeti örän uly. Millilik özbaşdak halkyň düýp aýratynlygyny görkezýär. «Milli häsiýet haýsy-da bolsa belli bir halkyň özge halkdan saýlanýandygyny gürrüňsiz kepillendirýän spesifik alamatlaryň jemidir».² XVIII asyrdan türkmen edebi prosesinde Magtymgulynyň döredijiligi esasynda täze bir döwür başlandy. Eserler diňe bir türkmen dilinde bolmak bilen çäklenmän, mazmuny-da, ruhy-da türkmeniňki boldy. Diýmek, döwriň edebiýaty meselelerini milli galypda işledi, ýagny jemgyýetiň esasy meselesi: tireleriň birleşmegi, jemgyýetde özüni alyp barmagyň düzgünleri, söýgi, sylag-hormat, il-günüň namysy, Watan üçin wepat bolýan serdar-serkerdelere gynanmaklyk, aglamaklyk edebiýatda öz beýanyny tapdy. Şeýlelikde, Magtymgulynyň döredijiliginiň ruhy sütüni bolan watançylyk we didaktika, onuň islendik mazmunly (şol sanda elegik häsiýetli) şygryrlaryny özüne uýgunlaşdyrýar. Elegik häsiýetli şygryrlardaky Azady, Abdylla, Mollabäbek, Çowdur han, Döwletaly han, Hanmeňli,

¹ Şol ýerde, 7-8 s.

² D. Nuralyýew. Çeper mazmunyň defferensirleniş prosesi. A., Ylym, 1975ý.

Janesen, Baýram gelin we ş.m. atlar türkmen atlary bolup, olaryň hereketleri, häsiýetleri ýokarky aýdylanlara birinji subutnama bolup durýar. Ikinji subutnama şygylardaky hereket edýän il-gün – türkmenler. Olaryň adama, merdana-merde, gahrymana, ýas baglap matam tutmagy hem türkmeniň ata-baba milli döredijilerine bap gelýär.

Üçünji aýratynlygy bolsa eserleriň didaktiki häsiýete eýe bolmagy. Magtymgulynyň islendik eseri başga görnüşde bolup hem bilmez, onuň ähli döredijiligi ynsan terbiýesine gönükdirilendir. Eger-de, Azadynyň keşbiniň üsti bilen ahlaklylyga, dogruçylyga, ylymy-bilimlilikke çagyran bolsa, Çowdur hanyň keşbiniň üsti bilen batyr, edermen, watançy ýigitleri terbiýelemegi maksat edinipdir:

Mert ählini görse gözüm, ne armany bar onuň,
Mert ähliniň soltanyny men Çowdur han eýledim.¹

Doganlaryna, ogluna gynanan wagty şahyr hususy gynanjyny görkezmek bilen çäklenmeýär, onda umumadamzat meselesi bolan ynsanperwerlik meselesi öňe saýlanýar. Jany ýangyn şahyryň aýtmagyna görä, haýwanlar öz çagalaryny goraglap, nesliniň aladasyny edýärler, adamzat bolsa «akmaklyk» edýär:

Bir-birini çapmak ermes ärlikden,
Bu iş şeýtanydyr, belki, körlükden,
Agzalalyk aýrar ili dirlikden,
Döwlet dönüp, nobat duşmana gelgeý.²

Ýamany goý, ýagşylyga göz ildir,
Kelhemeç hem: «Öz oglanym gözeli diýr».
Gargyş gurduň zürýadyny azaldir,
Goýun kimin çar tarapa il bolgul.³

¹ Magtymguly. Eserler ýygındysy. I jilt, Aşgabat, «Ylym», 2013, 66 s.

² Şol ýerde, I jilt, 459 s.

³ Şol ýerde, I jilt, 434 s.

Getirilen mysalyň elegiýa şygry däldigi mälim, ýöne şol häsiýetli şygrylaryň yzygiderli döremegine sebäp. Magtymgulynyň elegiýalar tapgyryny döretmegine öz döwürüniň tragediýasy sebäp bolupdyr.

Magtymgulynyň «Azadym kany?», «Kaýda sen?», «Şähri-imanym kaýda sen?», «Atamyň» şygrylary XVIII asyr türkmen edebiýatynda Azadynyň edebi çeper keşbini açmakda öçmejek yz galdyran şahyрана nusgalardyr. Hakykatdan hem, Magtymgulynyň we Azadynyň şygryýetini öwrenmeklik iki asyr çemesi dowam edýär. Olaryň meseleleri döwür süýşdügiçe barha artýar. Şeýle ähmiýetli meseleleriň biri hem Magtymgulynyň elegiýalarynda Azadynyň keşbi hakyndaky meseledir. Elegiýalar Azadynyň şahsyýet keşbini, ylmy-filosofik garaýyşlaryny, sosial-durmuşyny, jemgyýetçilik ornuny göz önüne getirmek mümkinçiligini açýar. Derňewimiz dört, ýagny «Azadym kany?», «Kaýda sen?», «Şähri-imanym kaýda sen?», «Atamyň» atly şygrylarynyň üsti bilen amala aşyryljakdyr. Bu sanawy biz düzülüş hronologiýasy boýunça sanadyk, sebäbi «Atamyň» eseri ni bu deňi-taýy bolmadyk elegiýalaryň jemleýji şygry hasap edýäris. Atasynyň we ussadyň ölümi şahyra agyr degýär:

Pelek, idär idim, sen duçar bolduň
Gözümniň nurany –Azadym kany?
Ýüregim soguryp, seglere berdiň,
Şährimniň soltany –Azadym kany?¹

Neýleýin, tagty weýran Süleýmanym, kaýda sen?
Amanady berer boldum, bir imanym, kaýda sen?
Tagty-täjim eýesi, eý soltany, kaýda sen?
Iki dide görejim, sahypkyrany, kaýda sen?
Walydam, Mekge-Medinäm, mähribanym, kaýda sen?²

Görşümüz ýaly, derňew dürli iki şygryň üsti bilen alnyp barylýar. Sebäbi bu elegiýalar bir adama, ýagny Azada bagyşlanylyp, Azadynyň ýogalanynyň yzysüresi döredilipdir diýip hasap edýäris.

¹ Şol ýerde, I jilt, 42 s.

² Şol ýerde, I jilt, 53 s.

Emma Ö.Ylýasow şahyryň «Kaýda sen?» elegiýasyny ejesine bagyşlandygyny belleýär¹. Bu pikir şahyryň öňki neşirleriniň çykgydynda hem berilýär. Biz onuň bu pikirleri bilen ylalaşmaýarys. Sebäbi şygrylaryň ikisinde-de bir mazmun bar. «Azadym kany?» şygrynda hemme zat düşnükli, öz ady bilen gelýär. «Kaýda sen?» şygrynda Azadynyň ady gönülöp tutulmasa-da, onuň ähli mertebesi şol şygra siňdirilen. Bentlerdäki meňzeşlik zynjyryny düzeniňde, şeýle görnüş emele gelýär: «duçar bolduň – neýläýin; gözümiň nurany – iki dide görejim; Ýüregim soguryp, seglere berdiň – amanady berer boldum; şährimniň soltany – tagty-täjim eýesi; sahypkyranym (kämil, kethuda), Azadym kany? – Walydam, Mekge-Medinäm, mähribanym, kaýda sen?» Magtymguly üçin mähriban atasyny – usadyny, käbesini ýitirmek iň agyr urgularyň biri bolýar:

Ymamsyz galandyr metjit-mährabym,
Dogmady nur saçyp ol mahy-tabym,
Ýowuz galdym, sil alypdyr etrabym,
Göwnümiň ummany – Azadym kany?²

Ýowuz galyp bu jahanda telmurar bu şirin jan,
Sensiz indi men pakyräm boldum, neýleý, natuwan,
Gymmatyndan aýrylypdyr, gözüme zyndan jahan,
Ýörisem misli guýun dek, taparynmy bir nyşan,
Walydam, Mekge-Medinäm, mähribanym, kaýda sen?³

Magtymguly ähli üstünliklerini Azadynyň tagallasy bilen gazandygyna oňat düşünýärdi, indi onuň ýoklugy bilen razylaşasy gelmeýärdi:

Armanym ýok, pelek, bir söweş kylsam,
Ýa ýykçaň, basylsam, ýa seriň alsam,
Seglere aş eýläp, bazara salsam,
Bagymyň reýhany – Azadym kany?⁴

¹ Ylýasow Ö. Döwletmämmet Azady. A., Ylym. 1975 ý.

² Magtymguly. Eserler ýygyny. I jilt, Aşgabat, «Ylym», 2013, 42-43 s.

³ Şol ýerde, I jilt, 54 s.

⁴ Şol ýerde, I jilt, 43-44 s.

Ger ki bir söweş kylardym alnyda bolsam meger,
Bu hijranyň çarhy bilen neýleý ýandy jany-jiger,
Hazan bagy urdy güli, kyldy bagy serbeser,
Käýişimi Hak eşitmez, ýanar boldy bu jiger,
Walydam, Mekge-Medinäm, mähribanym, kaýda sen?¹

Eger-de, Azady Magtymgulynyň «käbesi», «Mekge-Medinesi», «Şähriniň soltany», «Göwnüniň ummany», «Metjidiniň mäh-raby», «Sözleriniň baly», «Bagynyň reýhan güli», «Saraýynyň sol-tany», «Tagty Süleýmany», «Namys-imany» bolan bolsa, il-gününiň «Gökleňiň pälwany», «Ilimiň zybany», «Öli-diri döwrany», «Sahyp-lar Gurhany» bolupdyr. Azadynyň ölümünüň diňe onuň maşgalasyna däl, iline hem uly ýitgi bolandygy şübhesizdir:

Güwşler eşitgende bary ker boldy,
Daglar eräp akdy, daşlar ýer boldy,
Mollalar Gurhansyz, pirlər kör boldy,
Sahyplar Gurhany – Azadym kany?²

Magtymgulynyň maksady edil taryhda rowaýatlara, legendalara öwürlip giden şahsyýetler ýaly, Azadyny hem halkyň hakydasynda baky galdyrmak. «Atamyň» şygry hem şahyryň ýazan elegiýalarynyň jemleýji öwrümi hem nokady. Bu şygry elegiýa bolsa-da, şahyryň maksat-matlaplaryndan üzňe, aýrybaşga eser däldir. Beýleki elegiýa-laryndan tapawudy – onuň didaktiki tarapyna has köp üns berlenli-gindendir.

Beýik şahyryň durmuşy gaýgy-gussada, hasratda geçýär, bir tarapdan doganlarynyň diri ýitmegi, beýleki tarapdan yzly-yzyna ölümleriň gelmegi Magtymgulyny aýnaltmaýar. «Weýrana geldi» ele-giýasynda şahyra ölüm zarbasynyň üç tarapdan urulandygy görkezil-ýär:

¹ Şol ýerde, I jilt, 55 s.

² Şol ýerde, I jilt, 44 s.

Baýram gelin, Hanmeňligyz, Janesen,
Bu dertleriň haýsy birne ýana sen,
Çarhy-pelek, her gün çepe döne sen,
Kalbymyň dünýäsi weýrana geldi.¹

Halk gürrüňine görä, Magtymgulynyň uýasy Hanmeňli, inisi Janesen, onuň aýaly Baýram üçüsi bir günde aradan çykanlarynda, şahyr bu goşgyny düzen bolmaly:

Magtymguly, elip bilim buruldy,
Damarym dartyldy, ganym duruldy,
Ölüm zarby üç tarapdan uruldy,
Akylým dagylyp, haýrana geldi.²

«Adam başy daşdan gaty» diýleni, ölüm urgusy nähili agyr bolsa-da, wagtyň geçmegi bilen kiparlaşýar. Emma Magtymguly diri ýiten doganlarynyň we ýeke zürýadynyň ahy-zaryny ömrüniň ahyryna çenli çekipdir:

Ýowuz galyp, gan ýyglaram, gardaşymdan aýrylyp.³

Doganlaryna şeýdip ýanyp giden şahyryň ýeke oglunyň hasraty has-da agyr eşidilýär:

Magtymguly, zürýadyndan zar galyp,
Akyl-huşdan, sakal-saçdan aýryldy.⁴

Magtymguly perzentsizligi Göroglynyňka barabar gaýrat-kuwwatiň bolsa-da, «gury daragt» hasap edipdir:

Magtymguly, gury daragt –
Adamda zürýat bolmasa.⁵

¹ Şol ýerde, I jilt, 50-51 s.

² Şol ýerde, I jilt, 51 s.

³ Şol ýerde, I jilt, 208 s.

⁴ Şol ýerde, I jilt, 381 s.

⁵ Şol ýerde, I jilt, 359 s.

Şahyryň ogul ýitgisi, dogan aýralygy baradaky elegiýalarynyň esasynda durmuş hakykaty ýatýar. Bu elegiýalar adamyň şahsy durmuşynda ýüze çykan agyr ýitgini aňladyp, Çowdur han baradaky eserlerden tapawutlanýar. Şeýle hem bolsa, bu hili elegiýalaryň esasynda diňe bir şahyryň öz şahsy durmuşynyň sahypalary ýatyr diýip kesgitlemek ýeterlik däl, sebäbi olaryň üsti bilen adamyň öz çagalaryna, ýakyn dogan-garyndaşlaryna bolan uly söýgüsi güýçli teswirini tapypdyr.

Magtymgulynyň öz döwrüniň öňe çykaran halk ogullaryna bagyşlap ýazan elegiýalary, şol şahslaryň ömür beýany, döwürň ýagdaýyny giňişleýin öwrenmekde hem bahasyna ýetip bolmajak eserlerdir. Bu elegiýalar diňe bir ölen-ýiten adama gynanç bildirilen eserler däl-de, gürrüňi edilýän şahsyň türkmen ili, ýurdy üçin uly hyzmatlar bitirendiginiň görkezilmegidir.

Sözümizi jemläp aýdanymyzda, türkmen elegiýalarynda gaýgy-gussa bir-iki adama degişlilik bilen çäklenmeýär. Ol daş-töweregi, mahlasy merhum adamyň ýakynu-ýadyny hem şol hesrete çekýär, bu alamat türkmen elegiýalarynyň milli tarapyny aňladýar. Şol sebäpli Magtymgulynyň elegiýalary XVIII asyr türkmen durmuşyny açyp görkezmekde bahasyna ýetip bolmajak gymmatly çeşmedir.